

Podjavorinská Ľudmila
Autorka textu: Marta Balážová

Charakteristika jednou vetou:

Prvá žena v dejinách slovenskej poézie a významná osobnosť našej realistickej prózy, vyrástla v dedine na západnom Slovensku, nedostala vyššie vzdelanie a predsa sa zaradila medzi klasikov slovenskej literatúry.

Životopisné údaje:

Občianskym menom Riznerová, narodila sa 26. apríla 1872 v Horných Bzinciach (dnes Bzince pod Javorinou) neďaleko Nového Mesta nad Váhom v rodine dedinského učiteľa. Z jej deviatich súrodencov šesť zomrelo ešte v detstve, ona sama bola chorľavá a po osýpkach prišla o jedno oko. Nahradili jej ho skleným, možno i to spôsobilo jej utiahnutosť, venovala sa najmä knihám. Pre nedostatok finančných prostriedkov získala len základné školské vzdelanie. Pri prvých veršoch ju povzbudzoval strýko Ľ. Rizner, autor významného diela Bibliografia slovenského písomníctva a tiež bzinský farár Ján Leška. Prvé príspevky uverejňovala v časopisoch Slovenské noviny, Obzor, Černokňazník a ďalších, neskôr v Slovenských pohľadoch, v Dennici a prispievala aj do novín amerických Slovákov. V roku 1910 sa po penzionovaní otca presťahovala s rodičmi do Nového Mesta nad Váhom, kde po vzniku Československej republiky krátko pracovala ako úradníčka Červeného kríža. Používala pseudonym Ľudmila Podjavorinská, (pre prozaickú tvorbu aj Nechtík), deťom sa prihovárala ako Teta Ľudmila. Zomrela 3. marca 1951 v Novom Meste nad Váhom. Pochovaná je v rodinnej hrobke Riznerovcov na cintoríne v Bzinciach pod Javorinou.

Diela:

Prvým publikovaným textom Ľ. Podjavorinskej bola próza Stratená mladosť, uverejnená bola v časopise Priateľ dieťok v roku 1889. V ďalšom období sa venovala básnickej a prozaickej tvorbe pre dospelých. Do časopisov písala nenáročné humoristické príbehy z dedinského prostredia. V roku 1895 vydala básnickú zbierku Z vesny života. Bola to prvá zbierka ženskej autorky, ktorá na Slovensku vyšla. Dovtedy ženy publikovali iba v časopisoch. Po výhradách dobovej kritiky, ktorá jej vyčítala závislosť na postromantickom modeli poézie sa začala venovať prozaickej tvorbe. V prvom období (1892 – 1899) písala nenáročné situačné humoresky Kmotrovia figliari, Sokovia, Fako Ďura Kotútku, pripomínajúce Kukučínove poviedky. V druhom období tvorby – po roku 1900 napísala psychologicko-sociálne novely V otroctve, Blud a Žena a dospela k vlastnej poetike kritického realizmu. V tomto období napísala aj veršované novely Po bále a Na bále. Cez tému lásky v nich reagovala na karieristický životný štýl dobovej intelektuálskej spoločnosti. Po odchode z dôverne známeho a pre autorku inšpirujúceho dedinského prostredia prestala písať poviedky a novely a venovala sa tvorbe pre deti. K literatúre pre dospelých sa vrátila až básnickými dielami Balady (1930), Mária z Magdaly (1937) a Piesne samoty (1942). Posledné diela sú zároveň výpoveďou o životnej situácii starnúcej autorky a o hodnotách, ktoré po celý život uznávala. Z Podjavorinskej tvorby pre deti ako prvá vyšla zbierka Kytka veršov pre slovenské dieťky v roku 1921, potom vznikol rad básní, ktoré vyšli v zbierkach Medový hrniec (1930), Zvonky (1942), veľmi známe sa stali autorské animované veršované rozprávky Zajko-Bojko (1930) a Čin-Čin (1943). V zbierke Škovránok (1939) autorka zhrnula verše s vlasteneckou tematikou. Pre deti napísala tiež knižku štyroch próz Čarovné skielka (1931) a poviedku Baránok Boží (1932), kritika ich však považovala za umelecky rozporné. Pozoruhodné boli tým, že sa výrazne odlišovali od veselého pohľadu na svet, ktorým bola autorka známa z veršovaných epických textov. Ťažisko literárnej tvorby Ľudmily Podjavorinskej spočíva najmä v jej poézii, ktorou spoluvytvárala model umeleckej klasickej detskej literatúry.

Podrobnejšie o dielach:

Z vesny života – je prvá zbierka básní Ľudmily Podjavorinskej (1895), v ktorej sa mladá autorka vyrovnávala so svojim citovým životom. Vyjadrila v nej dievčenský smútok, nenaplnené sny. Cenná je najmä tematická novosť zbierky – práve téma citu, lásky, beznádeje, smútku prišla do slovenskej literatúry až o desaťročie neskôr, spolu s autormi slovenskej moderny. Zbierka obsahuje drobné básničky a stretla sa na jednej strane s pozitívnym ohlasom (napr. Jozefa Škultétyho), ale aj s nemilosrdnou kritikou, predovšetkým od básnika Tichomíra Milkina, ktorý označil jej poéziu za „naivnú a plnú sentimentu“.

V otroctve – jedna z ideovo najpribojnejších próz Podjavorinskej – je to viac psychologická a sociologická štúdia než poviedka s uceleným dejom. Autorka v nej vykreslila typický sociálny osud chudobného dedinského človeka, ktorý vo funkcii panského sluhu – kočiša ako súčasť vecného inventára prechádza spolu s majetkom z rúk do rúk rozličných „pánov“, od vznešenej barónky až po židovského zbohatlíka. Sústreďuje sa na zobrazenie psychologických dôsledkov tohto „otrockého“ osudu. Táto próza sa blíži najlepším Tajovského prózam zo začiatku storočia.

Žena – poviedka je akoby protipólom k životnej bezútešnosti, podanej v próze V otroctve. Poviedka je portrétovou štúdiou hrdinky – mladej, no životom už poučenej ženy, ktorá dokáže svojou húževnatosťou a prirodzenou múdrosťou odvrátiť nevyhnutnú „osudovosť“ katastrofy a premeniť život vdovca a jeho piatich malých detí aj mužovu pasívnu povahu, aby sa postavil „do boja“ s osudom. Poviedka má didaktické jadro, i tak však patrí medzi umelecky najlepšie Podjavorinskej prózy.

Baránok Boží – novelisticky spracovaný tragický príbeh chlapca – sirotu. Chlapec – Ondrejko žije v sirotinci ako vo väzení, stáva sa tak nevinnou obeťou, keď psychicky a napokon i fyzicky hynie pre nezáujem zo strany dospelých i takzvaných sociálnych ustanovizní spoločnosti. Dielko je otrasným príbehom ľudskej opustenosti dieťaťa a je aj veľmi pôsobivo napísané. Podjavorinská však mala problémy s jeho vydaním a neskôr čelila kritike, ktorá očakávala od autorky iné umelecké postupy – skôr radostnú než bolestnú polohu tvorby.

Po bále, Na bále, Prelud – veršované novely signalizovali príklon autorky k básnickému „realizmu“, v tomto smere však ďalej už nepokračovala. Možno v nich nájsť novoromantické momenty, blízke „puškinovskému“ ladeniu.

Balady – autorka ich písala v období tvorivej krízy, napriek tomu patria k najlepšiemu, čo vytvorila. Vrátila sa v nich k starším témam aj žánrovým formám, k romantickej línii svojej tvorby, do alegorickej symboliky tragických príbehov - akoby do nich vkladala melancholické nálady vlastnej osamelosti. Baladami nadviazala na ľudové umenie a tradíciu slovenskej i českej literatúry (štúrovci, K. J. Erben, Hviezdoslav). Prvý zväzok Balád vydala v Prahe v roku 1930 s ilustráciami Martina Benku. Balady zostali popri detských veršoch východiskom jej tvorby v predvojnovom i povojnovom období a tomuto žánru sa venovala až do neskorých rokov života. V balade Čakanka spoetizovala krásu čistého ľudského citu, túžbu po milovanej bytosti, v baladách Karbunkul, Pustovník, Nemodlenec sú v centre ľúbostné vzťahy. Zlatá húska, Utopená a iné balady majú podtext tragiky a osudovosti. Niekoľko známych básní v zbierke (napríklad o gajdošovi Filúzovi) nemá baladický charakter.

Medový hrniec, Zvonky, Zajko-Bojko, Čin-Čin – v detskej tvorbe autorka použila veršovanú zvieraciu epiku, ktorá jej umožnila realizovať predstavu o poznávaco-zábavnom poslaní poézie pre deti. Do zvieracieho sveta vniesla základné funkcie ľudského života – lásku, priateľstvo a iné citové vzťahy. Zábavný aspekt zabezpečila tak, že zo zvieracieho sveta odstránila všetky negatívne sociálno-spoločenské javy ľudskej spoločnosti a sujet postavila na humoristickej báze. Navyše použila skvelé dialógy, ktoré postavy výrazne a živo charakterizovali. Podjavorinskej tvorba pre deti je však charakteristická nielen tým, že je hravá a zábavná, dôležité je, že autorka považovala detského čitateľa za partnera, brala ho

ako seberovného, nikdy nešlo o didaktizmus. Preto sa v tomto žánri stala takou významnou spisovateľkou. „Ona nepotrebuje svojho čitateľa hľadať a presviedčať, jej kniha čitateľa vtiahne a potom s ním rastie po celý život.“(D. Kršáková).

Čarovné skielka – kniha štyroch próz, najvydarenejšou z nich je Saša – cez osud anjelika, ktorý ujde z neba a stane sa dieťaťom bohatej ženy, vyjadrila autorka protest proti bezcitným dospelým. Anjelské chlapča márne túži po materinskej láske, všetkými opustené nedostatok ľudského tepla si kompenzuje láskou k psovi. Obyvatelia bohatého domu mu však takúto lásku znemožnia, čím nepriamo privodia jeho smrť.

Hádanka – zo debutu autorky Z vesny života

Je život prísna hádanka,
v nej správne, bez otázky,
je práve toľko súžení,
čo radosti a lásky.

No kto ju správne rozlúšti,
tú hádanku večne novú,
z jej zmyslu hrave vyčíta
čo šťastím ľudia zovú...

Však rozlúštiť ju – ťažká vec;
a mnohý, pokým žije,
sa o hrany tej hádanky
jak plaché vtáča bije.

Naše vrátka – zo zbierky Len lipa šumela (báseň bola uverejnená v roku 1909 v Slovenských pohľadoch)

Keď raz z nášho pôjdem domu,
duša moja sladká,
najviacej mi ľúto bude
nechať naše vrátka.

Nieže by snád' hrdé boli
a či veľa stáli:
lež že sme sa často, často
pri nich rozlúčali.

Rozlúčali pri mesiačku
(ale vrátka v šere!),
a nám v dušiach ako hviezdy,
hviezdy tisícere.

Rozlúčali v tichej nôcke,
keď už všetko snilo...
Počuli ste, naše vrátka,
jak mi srdce bilo...

Počuli ste šepotanie,
videli ste... vieme...
a vy, vrátka, nevidomé,
a vy, vrátka, nemé...

Preto ste mi drahé, milé –
upomienka sladká –
preto mi vás ľúto bude
nechať, naše vrátka!

Zlocha z Turej Lúky - zo zbierky Balady (úryvok)

Hej! Mária Terézia, panovnica slávna!
Kdeže tvoja dobrá vôľa – veselosť ti dávna?

Či ty želieš zanechaných cisárskych snád' stanov?
Či sa bojíš sprenevery tých uhorských pánov?!

„Nebojím sa sprenevery – beda by jej, beda!
Pre iné mi myseľ smutná, tešiť sa mi nedá:

Videla som vo Skalici v kapli svätej Anny
obraz starý, obraz sťaby krvou maľovaný.

Na obraze chlapov dvanásť pod šibenicami –
a ten obraz, divný obraz do sna vpletá sa mi.

Ani sa mi tešiť nechce, myseľ chmára tlačí:
kto mi povie, kto mi povie, čo ten obraz značí?“

Rozbehli sa fulajtári po holičskej ceste,
nenašli ho, čo by vedel, v dedine ni v meste.

„Hej! vy páni fulajtári, počkajteže trochu:
čo nik nevie, v Turej Lúke spýtajte sa Zlochu!“

Rozbehli sa fulajtári na koňoch i v zbroji
a už Zlocha z Turej Lúky pred cisárkou stojí.

Stosedemnášť rokov požil, v čele ani vrásky,
smele zvedá, odpovedá panské na otázky.

„Hej! stotri už rokov tomu, sám som zrel tú skazu –
čo sa stalo – maľované vašom na obrazu.

Prišiel Báršoň k Turej Lúke, s vojskom prišiel rúče
ubili ho, zabili ho pre kostolné kľúče...

Bohémska – úryvok z básne zo zbierky Piesne samoty

Viem iba, že som žila tak,
jak nemnohí z nás: v smútku stálom,
národu len a ideálom –
v zlých časoch vraj i naopak!

A spievala som! Nadšenie –
sloboda – právo... A jak s citom!
Srdcom i dušou celá pri tom.
Čítal to niekto...? Snád' i nie.

Dnes nikomu už nespievam,
iba ak sebe – ak sa stane:
je ako dieťa naľakané
k starobe poet – človek sám...

Zaujímavosti:

Podjavorinská bola na začiatku 20. storočia platenou dopisovateľkou Amerických Národných novín, ktoré vydával Národný spolok amerických Slovákov. Táto práca jej poskytovala pomerne slušný príjem, zároveň však vyčerpávala jej tvorivé sily.

Hoci Podjavorinská túžila pracovať v múzeu v Martine, napokon to odmietla, lebo sa starala o starnúcich rodičov.

Do jednej z veršovaných noviel – Na bále zaradila aj postavu, ktorej prototypom bol spisovateľ J. Jesenský – idol vtedajších žien a večierkov.

Myšlienky:

„Podajme im z našej radosti, z nášho šťastia, slobody aspoň iskierky, ktorou zapálime detské dušičky k najčistejšej radosti. Veď čo je bylinke úslnie, to je detskej duši radosť. Nou rastie, zveľaďuje sa a zošľachťuje. A zošľachtiť detskú dušičku je najkrajší skutok, aký môžeme vykonať...“ (Ľ. Podjavorinská – Národné noviny 1919)

„Podjavorinská už vo svojich literárnych počiatkoch začala prerastať vývinové podmienky, ktoré určovalo domáce prostredie. Bez dôkladnejšieho poznania umeleckých diel z čias svojej mladosti (domácich alebo zahraničných) napodiv veľmi správne sa orientovala na realistické zábery zo života podjavorinského ľudu. Jednako však písala verše a drobnú prózu, ktoré svojou umelekosťou stoja na úrovni vtedajších popredných autorov. (Miloš Tomčík)

„Samota, pociťovaná spočiatku ako clivosť, neskoršie prijímaná ako odrazová možnosť pre vysoké zálety ducha do ríše krásy, od prvých od prvých až po posledné verše veľmi výrazne stvárňovala jej lyriku.“ (Ž. Zuriaňová)

„No, veď mne nezáleží na tom, aby o mne vraveli, že píšem „ženskou rukou“. O Šoltésovej Vajanský povedal, že život je síce taký, ako ho ona maľuje, ale on nie je iba taký: totiž nemá iba jednu, a to peknú stranu. Nuž p. Šoltésová snaží sa ostať v medziach ženskosti, čo aj na úkor originálnosti a pravdy. Ja zase chcem podať svoje figúrky tak ako rastú – bez náteru pozlátky. Pán senior (Škultéty) vraví, že začala som kráčať smerom reálno-ideálnym a je spokojný so mnou...“ (Ľ. Podjavorinská v liste strýkovi Ľ. Riznerovi)

„Nemôžem neprivolať na zdar Vaším rozkošným piesňam a znamenitým dielam vôbec! Nože neumíajte! Nedajte mne starému húst... Ťažte z bohatej hrivny svojej, kým čas; Pánboh pomáhaj!“ (P. O. Hviezdoslav)

„Ja za seba môžem povedať iba toľko: písať som musela – a celé moje snaženie bolo, aby to, čo podávam na papier, bolo pekné a pravdivé. Vlastne, aby slúžilo dobru a kráse. Na žiadne ocenenia a spomienky som nikdy nemyslela!“ (Ľ. Podjavorinská redakcii Živeny v roku 1942)

„Poézia vždy predpokladá spriaznenú dušu, nie je to nikdy monologická výpoveď, vždy je to dialóg, ktorý ide ponad čas a v tom prípade univerzálnosť poézie vystúpi na povrch v každom ohľade.“ (D. Kršáková v relácii Autor na dnes)

„Podjavorinská často zobrazovala sklamanie, pretváрку, bezcitnosť, častý je motív masky. S týmito motívmi sa môžeme stretnúť napríklad aj v poézii Janka Jesenského. Možno povedať, že tá pocitová blízkosť Ľudmily Podjavorinskej s modernistami bol v podstate dobový príznak. Vedela naň citlivo reagovať, vedela ho zobrazovať a v podstate tým sa stala časťou svojej tvorby naozaj kvalitnou predchodkyňou slovenskej moderny. Zobrazovanie vlastných citových stavov, téma lásky, téma hľadania svojho postavenia vo svete vyslovene v intímnej polohe, to je téma, ktorá rezonuje v modernistickej poézii na konci 19. a na začiatku 20. storočia. Táto subjektívna poézia je reakciou na predchádzajúci typ realistickej poetiky a je to naozaj odklon od veľkých tém, od idey národa, vlasti. Príklon k vlastnému vnútru, k vlastným citom a k problémom svojho emocionálneho, ale aj intelektuálneho bytia vždy znamená ponor do veľmi intímnych polôh...“ (D. Kršáková v relácii Autor na dnes)